

3 - казус

“Лойиҳа” МЧЖ директори ва ҳайдовчи Набиевлар меҳнат шартномасини ЎзР МКнинг 97-моддаси 1-бандига кўра бекор қилиш ҳақида келишув туздилар. Мазкур келишувда тарафлар меҳнат шартномаси бекор қилиниши сабабли “Лойиҳа” МЧЖ томонидан Набиевга “SAMSUNG G 5” уяли телефон ҳамда 1.000.000 сўм миқдорида пул суммасини бериш ҳақида келишдилар.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги буйруқ чиқарилгандан сўнг уч ҳафта ўтгач ҳамда меҳнат дафтарчасини олгач, Набиев туманлараро фуқаролик судига ишга тиклаш ҳақидаги даъво аризаси билан мурожаат қилди. Даъво аризасида меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги келишувни иш берувчининг тазйиқи остида имзолаганлигини, бунга сабаб қилиб унинг оғир моддий аҳволда бўлганлигини кўрсатиб, олган пул суммасини ва уяли телефонни қайтариб беришга рози эканлигини кўрсатди.

Вазиятга амалдаги қонун ҳужжатларига асосланган ҳолда ҳуқуқий баҳо беринг.

Жавоб:

Ўзбекистон Республикасининг амалдаги Меҳнат кодексига (*кейинга ўринларда - МК*) иш берувчи ва ходим ўртасида тузилган меҳнат шартномасини бекор қилиш юзасидан бир неча асослар келтириб ўтилган бўлиб, улардан бири сифатида МКнинг 97-моддаси хизмат қилади ҳамда у қуйидагича белгилаб ўтилган:

“Меҳнат шартномаси қуйидаги сабабларга кўра бекор қилиниши мумкин:

1) тарафларнинг келишувига кўра. Ушбу асосга биноан меҳнат шартномасининг барча турлари исталган вақтда бекор қилиниши мумкин;

2) тарафлардан бирининг ташаббуси билан;

3) муддатнинг тугаши билан;

4) тарафлар ихтиёрига боғлиқ бўлмаган ҳолатларга кўра;

5) меҳнат шартномасида назарда тутилган асосларга кўра. Меҳнатга оид муносабатларни бекор қилиш тўғрисидаги шарт меҳнат шартномасида бу шартнома иш берувчи томонидан корхона раҳбари, унинг ўринбосарлари, бош бухгалтер билан, корхонада бош бухгалтер лавозими бўлмаган тақдирда эса, бош бухгалтер вазифасини амалга оширувчи ходим билан тузилганда, шунингдек қонунда йўл қўйиладиган бошқа ҳолларда ҳам назарда тутилиши мумкин;

б) янги муддатга сайланмаганлиги (танлов бўйича ўтмаганлиги) ёхуд сайланишида (танловда) қатнашишни рад этганлиги муносабати билан.”

Шу билан бир қаторда, Ўзбекистон Республикаси Олий Суди пленумининг 1998 йил 17 апрелдаги 12-сонли “Судлар томонидан меҳнат шартномаси (контракти)ни бекор қилишни тартибга солувчи қонунларнинг қўлланилиши ҳақидаги” қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси МКнинг 97-моддаси 1-банди билан томонлар ўртасидаги меҳнат шартномасини бекор қилиш бўйича “Судлар тарафлар келишувига кўра (*МК 97-моддаси 1-банди*) меҳнат шартномаларининг барча турларини ва

уларнинг ҳар қандай вақтда бекор қилиниши мумкинлигини эътиборга олишлари керак.

Меҳнат шартномасини МК 97-моддасининг 1-бандига биноан бекор қилиш билан боғлиқ низоларни кўришда ходим билан иш берувчи ўртасида ҳақиқатдан меҳнат муносабатларини бекор қилишга келишув бўлган-бўлмаганини аниқламоқ зарур. Ушбу асосга кўра, тарафлар белгилаган муддатда шартнома бекор қилинади.

МК 97-моддаси 1-банди бўйича меҳнат шартномасини тугатиш ҳақидаги келишувни бекор қилишга, шу асосга кўра меҳнат муносабатларини тугатиш санасини ўзгартиришга ходим ва иш берувчининг келишуви бўйича йўл қўйилади.” шартлари белгилаб қўйилган.

МКнинг 97-моддаси 1-банди бўйича иш берувчи ва ходим ўртасида тузилган меҳнат шартномасини бекор қилинишга қаратилган тарафлар келишуви шакли қандай бўлиши меҳнат қонун ҳужжатларида белгилаб қўйилмаган ва аниқ шароитдан келиб чиқилгани ҳолда турлича ифодаланиши мумкин.¹

Тарафлар келишувига кўра меҳнат муносабатларини бекор қилиш натижасида низолар келиб чиққан тақдирда, иш берувчи ўз позициясини етарлича ҳимоя қилиши ҳамда меҳнат шартномасининг бекор бўлишини асослилигини исботлаш бериши зарур бўлади. Шу сабабдан, қуйида келтирилган босқичларга асосан тартиб билан иш олиб бориш мақсадга мувоқиф ҳисобланади.

1-босқич. Меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақида келишув тузиш. Меҳнат қонунчилигида бундай келишув шакли белгиланмаганлигини ҳисобга олиб, қоида тариқасида, ходим ва иш берувчи ўртасидаги ёзма келишув алоҳида ҳужжат кўринишида икки нусхада тузилади, уларнинг ҳар бири тарафлар томонидан имзоланади. Ҳужжатнинг бир нусхаси ходимга берилади, иккинчиси иш берувчида қолади.

¹ “Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига шарҳлар. (Илмий-амалий, моддалар бўйича шарҳлар).” – Т.: “Адолат”, 2015 й. – 275 б.

2-босқич. Меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақида буйруқни расмийлаштириш бўлиб, бунда меҳнат шартномасини бекор қилиш учун раҳбарнинг буйруғини расмийлаштириш керак. Имзоланган тарафлар келишуви буйруқни расмийлаштиришдан озод қилмайди.

Меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги буйруқда меҳнат муносабатлари МК 97-моддаси 1-бандига асосан (тарафлар келишувига кўра) бекор қилинаётгани кўрсатилиши шарт. Ҳодим буйруқ, билан имзо чектириб таништирилиши лозим.

3-босқич. Ҳисоб-китоб хати тузиш. Бу босқичда, ҳисоб-китоб хати меҳнат шартномасининг таъсирини тўхтатаётганда ҳодимга тегишли иш ҳақи ва бошқа тўловларни ҳисоблаш учун қўлланилади. Ҳодимга тўланиши керак бўлган иш ҳақи ва бошқа тўловларни бухгалтерия ҳодими ҳисоблаб чиқади.

4-босқич. Меҳнат дафтарчаси ва шахсий варақага (Т-2-сон шакл) ёзув киритиш. Меҳнат дафтарчаларини юритиш тартиби ҳақидаги йўриқноманинг (рўйхат рақами 402, 29.01.1998й.) 2.18-бандига мувофиқ, меҳнат шартномасига ёзув киритилади.

Масалан, меҳнат дафтарчасининг 3-устунига: “Меҳнат шартномаси бекор қилинди” деб ёзиб қўйилади.

Шахсий варақага (Т-2-сон шакл) ҳам ҳодим билан меҳнат шартномасини бекор қилиш ҳақидаги ёзув меҳнат дафтарчасидаги ёзув билан бир хил қилиб киритилади.²

Меҳнат шартномасини МКнинг 97-модда 1-бандига кўра бекор қилиш ҳодим билан иш берувчининг ўзаро ихтиёри билан амалга оширилар экан, ҳодимга ишдан бўшатиш нафақаси тўланишини МК назарда тутмайди. Шу билан бирга, корхонанинг жамоа шартномасида меҳнат шартномасини МК 97-моддасининг 1-банди бўйича бекор қилиш пайтида ҳам ҳодимни моддий қўллаб-қувватлашнинг қўшимча кафолатлари назарда тутиши

² “Кадрлар масалалари бўйича маълумотнома” журнали. №10 (154), 2019й. – 23 б.

мумкин (масалан, мазкур корхонада узоқ йиллар ишлаган шахсларга бир йўла тақдирлов тўлаш).³

МК 99-моддасининг 3-қисмига мувофиқ охириги иш куни ҳам қўшилиб, огоҳлантириш муддати тугагунигача, меҳнат шартномасини ўз хоҳиши бўйича бекор қилиш тўғрисида ариза берган ходим ўзининг меҳнатга оид муносабатини бекор қилиш ниятидан воз кечиб, берган аризасини қайтариб олиши мумкин.

Бундан фарқли равишда меҳнат шартномасини тарафларнинг келишуви билан бекор қилиш тўғрисидаги шартлашув бир томонлама тартибда ходимнинг қарори ёки иш берувчининг қарори билан бекор қилиниши мумкин эмас. Бундай шартлашувнинг бекор қилинишига фақат меҳнат шартномаси тарафларининг келишуви бўйича йўл қўйилади.⁴

МКнинг 270-моддаси меҳнат низосини ҳал қилишни сўраб мурожаат этиш муддатларига бағишланган ҳақида қуйидагича белгилаб қўйилган:

“Судга ёки меҳнат низолари комиссиясига мурожаат этиш учун қуйидаги муддатлар белгиланади:

*ишга тиклаш низолари бўйича — ходимга у билан меҳнат шартномаси бекор қилинганлиги ҳақидаги буйруқнинг нусхаси берилган кундан бошлаб **бир ой**;*

*ходим томонидан иш берувчига етказилган моддий зарарни тўлаш ҳақидаги низолар бўйича — зарар етказилганлиги иш берувчига маълум бўлган кундан бошлаб **бир йил**;*

*бошқа меҳнат низолари бўйича — ходим ўз ҳуқуқи бузилганлигини билган ёки билиши лозим бўлган кундан бошлаб **уч ой**.*

Ушбу моддада белгиланган муддатлар узрли сабабларга кўра ўтказиб юборилган тақдирда, бу муддатлар суд ёки меҳнат низолари комиссияси томонидан қайта тикланиши мумкин.

³ “Ўзбекистоннинг меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари. Саволлар ва жавоблар” // М.Гасанов, Е.Соколов - Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 1999. - 338 б.

⁴ “Ўзбекистоннинг меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари. Саволлар ва жавоблар” // М.Гасанов, Е.Соколов - Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 1999. - 337 б.

Ходимнинг соғлигига етказилган зарарни қоплашга доир низолар бўйича судга мурожаат қилиш учун муддат белгиланмайди.”

Меҳнат шартномасини бекор қилиш жараёнига эътибор қаратилиши керак бўлган яъна бир жиҳати, ходим хоҳишининг ҳаққонийлигини аниқлашда, суд барча эътиборга молик ҳолатларга баҳо берадир. Масалан, суд ходимнинг олий юридик маълумотга эга эканлигини ҳисобга олиши мумкин. Бу нарса ушбу ходим бундай ҳаракатларнинг ҳуқуқий оқибатларини олдиндан англаб етиши кераклигини англатади.⁵

Агар ходим унга босим ўтказилганлигини исботлай олмаса, меҳнат шартномасини бекор қилиш тўғрисида келишув кучда қолиши лозим, чунки, мажбурлаш ва хоҳиш билдиришнинг мавжуд эмаслигига оид далиллар бўлмаган ҳолда буйруқни ғайриқонуний деб топиш мумкин эмас.

Агар ходим келишувни имзолашга мажбурлашганлигини исботлай олса, суд келишувни ғайриқонуний деб топади, бу келишув ҳуқуқий оқибатлар келтириб чиқармайди ва ходим ишга тикланиши лозим бўлади.⁶

Мазкур казусда берилган вазият бўйича яъни “Лойиха” МЧЖ директори ва ҳайдовчи Набиевлар томонидан улар ўртасида тузилган меҳнат шартномасини Ўзбекистон Республикасининг МКнинг 97-моддаси 1-бандига кўра бекор қилиш ҳақида келишув тузилганлиги, шу билан бир қаторда, келишувда тарафлар меҳнат шартномаси бекор қилиниши сабабли “Лойиха” МЧЖ томонидан Набиевга “Samsung G5” моделидаги уяли алоқа телефони ҳамда 1 миллион сўм миқдорида пул суммасини бериш ҳақида келишувга эришилганлиги қонуний ва асосли деб топилиши учун, юқорида келтириб ўтилган шартлар ва босқичлар бажарилганлигига эътибор бериш мақсадга мувофиқ.

Зеро, МКнинг 270-моддасида кўрсатилган муддат ўтиб кетмаган ҳолда ҳайдовчи Набиев туманлараро фуқаролик судига ишга тиклаш ҳақидаги даъво аризаси билан мурожаат қилганлиги ҳамда даъво аризасида меҳнат

⁵ “Меҳнат ҳуқуқий муносабатларидан келиб чиқадиган низолар: амалий қўлланма” // Х. Ёдгоров, Г. Зиганшина, Ш. Ахатова. — Т.: “Baktria press” 2017 й. — 64 б.

⁶ “Меҳнат ҳуқуқий муносабатларидан келиб чиқадиган низолар: амалий қўлланма” // Х. Ёдгоров, Г. Зиганшина, Ш. Ахатова. — Т.: “Baktria press” 2017 й. — 65 б.

шартномасини бекор қилиш ҳақидаги келишувни иш берувчининг тазйиқи остида имзолаганлигини важ қилганлиги, бунга сабаб қилиб унинг оғир моддий аҳволда бўлганлигини кўрсатганлиги, шу билан бир қаторда, келишувга асосан унга тақдим қилинган пул суммасини ва уяли телефонни қайтариб беришига рози эканлигидан қатъий назар, иш берувчи томонидан санаб ўтилган норма ва шартларга амал қилинганлигини исботлаб берилиши, ходимнинг аризасини рад қилинишига олиб келиши мумкин.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. “Ўзбекистон Республикаси Меҳнат кодекси”
2. “Ўзбекистоннинг меҳнат тўғрисидаги қонун ҳужжатлари. Саволлар ва жавоблар” // М.Гасанов, Е.Соколов - Т.: “Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси”, 1999. - 528 б.
3. “Ўзбекистон Республикасининг Меҳнат кодексига шарҳлар. (Илмий-амалий, моддалар бўйича шарҳлар)”. – Т.: “Адолат”, 2015 й. – 275 б.
4. “Кадрлар масалалари бўйича маълумотнома” журнали // №10 (154), 2019й.
5. “Меҳнат ҳуқуқий муносабатларидан келиб чиқадиган низолар: амалий қўлланма” // Х. Ёдгоров, Г. Зиганшина, Ш. Ахатова. — Т.: “Baktria press” 2017 й. — 192 б.

Электрон манбалар:

1. www.lex.uz
2. www.norma.uz